

VERSPREIDING VAN DE ELRITS (*PHOXINUS PHOXINUS*) IN ZUID-LIMBURG

R.E.M.B. Gubbels, Langs de Veestraat 15, Obbicht

J.T. Hermans, Hertestraat 21, Linne

M. Neven, Mingersborg 28, Ubachsberg

De Elrits (figuur 1) is in Nederland bijzonder zeldzaam geworden. Waarschijnlijk komt deze vissoort alleen nog in Zuid-Limburg voor. De inkrimping van het verspreidingsgebied is een direct gevolg van met name de verslechterde kwaliteit van het water en het bodemsubstraat. De Elrits is namelijk zeer gevoelig voor organische watervervuiling en voor dichtslibben van de bodem (BRUYLANTS *et al.*, 1989).

Voor zover bekend is het stroomgebied van de Geul, vooral de Geul zelf, altijd de kern van het Nederlandse verspreidingsgebied geweest. De soort kwam hier talrijk voor.

In het overzicht van de historische en, voor zover toen bekend, recente verspreiding van de Elrits dat door HERMANS *et al.* (1990) gepubliceerd werd, blijkt dat door de achteruitgang van de abiotische kwaliteit van de Zuidlimburgse beken de Elrits uit diverse wateren verdween. In feite bleef alleen de Geul als leefgebied over.

Of momenteel de Geul inderdaad het laatst overgebleven leefgebied van de Elrits is, kon middels de systematische inventarisatie van de Limburgse beken door de Vissenwerkgroep worden nagegaan. In dit artikel worden de inventarisatie-resultaten gepresenteerd. De auteurs denken hiermee een compleet verspreidingsbeeld van de Elrits in Zuid-Limburg te geven.

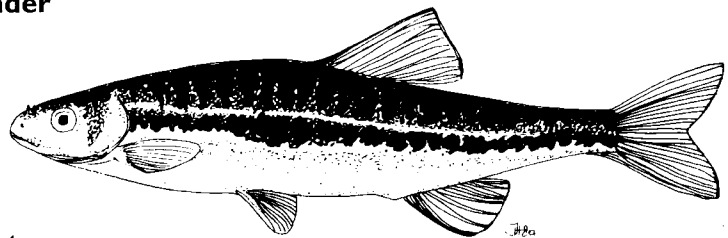
BIOLOGIE

Elritsen leven altijd in scholen, nooit solitair. Ze voeden zich met allerlei kleine dieren zoals wormpjes en kreeftachtigen, maar ook plantenresten en detritus staan op het menu. Het voedsel zoeken ze zowel op de bodem als aan het wateroppervlak. Ze kunnen vijf tot zes jaar oud worden en een lengte bereiken van 12 tot 13 cm.

Gedurende de voortplantingstijd van de Elrits, april tot juni (LELEK, 1987), zien de man-

netjes er bijzonder fraai uit. De rug is bruinachtig groen, de zijden vertonen vaak een gele, koperkleurige gloed en de bases van de vinnen zijn dieprood. Op de kop ontstaan vaak witte korrelige vlekjes.

Volgens BLESS (1992) die een uitvoerige studie publiceerde over de voortplantingsoecologie van de Elrits, verdedigen de mannetjes hun territoria op plaatsen met ideale substraten voor de ei-afzetting. De ei-afzetting vindt altijd plaats op grind- of kiezelrijke bodems. Wanneer de wijfjes hun eitjes willen afzetten,

FIGUUR 1. Elrits (tekening: J. Hermans).

naderen ze apart de territoria die de mannetjes hebben gevestigd. Daarbij onderzoekt een wijfje het substraat met de kop, meestal begeleid door enkele mannetjes. Volgens waarnemingen van BLESS (1992) wordt een wijfje door twee, soms drie, mannetjes begeleid. Zij drukken het wijfje met de kop tegen het substraat. Op deze manier zet het wijfje de eitjes af, die door de mannetjes worden bevrucht. Het afzetten van de eitjes duurt drie tot vijf seconden. Wijfjes zetten vaak in meerdere fasen de eitjes af.

VERSPREIDING

De Elrits is waargenomen in enkele beken binnen het stroomgebied van de Geul. Behalve in de Geul zelf is het voorkomen van de Elrits geconstateerd in de Eijserbeek, Selzerbeek, Gulp en Strabekervloedgraaf.

GEUL

In de Geul is de Elrits waargenomen in het traject tussen de Volmolen (nabij Epen) en Houthem (ter hoogte van de uitmonding van de Strabekervloedgraaf).

Het betreft aanzienlijke aantallen dieren. Scholen van vele tientallen adulte vissen zijn

geen uitzondering (o.a. ter hoogte van Partij-Mechelen). Juvenile exemplaren zijn in scholen van honderden dieren waargenomen.

EIJSERBEEK

In deze beek zijn waarnemingen van de Elrits verricht in de benedenloop. Het betreft hier het beektraject tussen de monding van de Eijserbeek in de Geul (Kapolder) en het dorp Eys.

Scholen Elritsen zijn niet waargenomen. Wel zijn alle leeftijdsklassen vertegenwoordigd. Het kerngebied van de Elrits in de Eijserbeek lijkt zich ter hoogte van Piepert te bevinden. Hier zijn de grootste aantallen Elritsen waargenomen.

SELZERBEEK

In de Selzerbeek is het voorkomen van de Elrits alleen geconstateerd in de laatste honderden meters van de benedenloop. Met name in het beektraject tussen de uitmonding van de Selzerbeek in de Geul (ten westen van Partij) en Sinselbeek (direct ten noorden van Partij). Evenals in de Eijserbeek zijn ook hier alle leeftijdsklassen vastgesteld, zij het in kleinere aantallen.

GULP

Ook in deze beek is de Elrits alleen aangetoond in de laatste honderden meters van de benedenloop, namelijk tussen de uitmonding van de Gulp in de Geul en het dorp Gulpen. Het betreft hier relatief kleine aantallen dieren.

STRABEKERVLOEDGRAAF

In deze beek zijn enkele Elritsen gezien in de laatste meters van de beek.

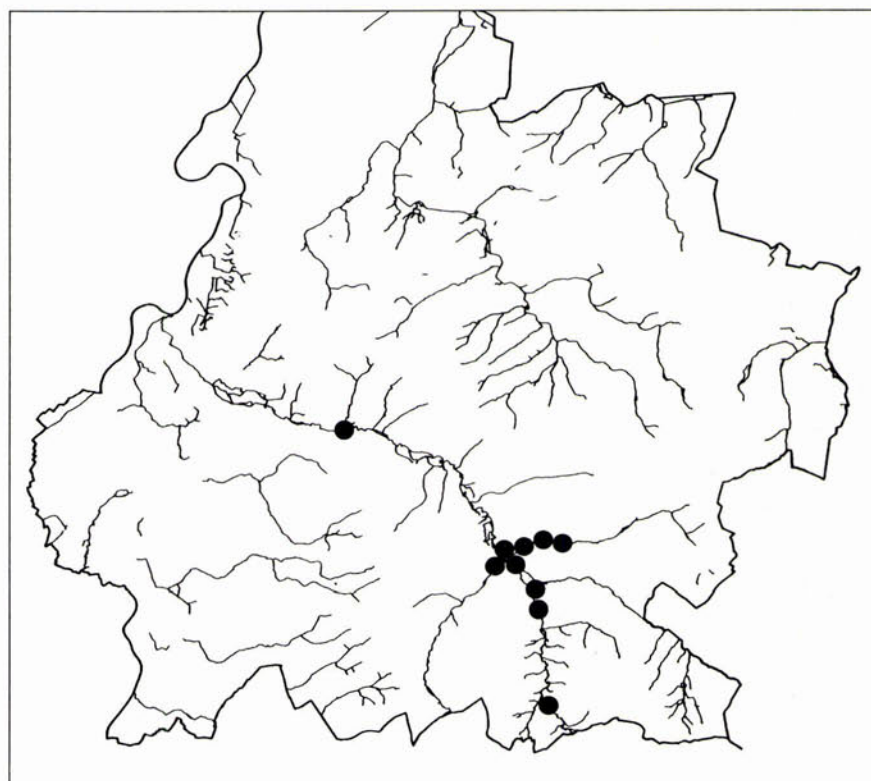
In figuur 2 wordt een totaaloverzicht van de Zuidlimburgse verspreiding van de Elrits gegeven.

SLOTBESCHOUWING

De natuurlijke verspreiding van de Elrits in Zuid-Limburg (en wellicht zelfs in Nederland) is voor zover nu bekend beperkt tot enkele beken in het stroomgebied van de Geul. In beken buiten dit stroomgebied is de Elrits, ondanks intensief speurwerk, niet aangetroffen (potentiële Elrits-wateren zijn o.a. de Worm, Jeker en Voer). Of de Elrits in de Nederlandse Maas voorkomt, is niet duidelijk. In zijn uitgebreide rapportage over de visstand in de Grensmaas noemt VRIESE

(1991) de soort in ieder geval niet. Daar Vriese wel het voorkomen vermeldt van kleine aantallen Elrits in de Belgische Maas benedenstrooms Luik, is een aanwezigheid in de Nederlandse Maas niet uit te sluiten. Wellicht dringt zelfs een enkel exemplaar (incidenteel) vanuit de Maas Zuid-Limburg binnen via de Voer.

van Elritsen in de Selzerbeek en Gulp. Het is niet waarschijnlijk dat het in deze beken ook daadwerkelijk tot paaien komt. Dit is niet te wijten aan een onvoldoende kwaliteit van het biotoop. In een qua biotoopkwaliteit vergelijkbare beek als de Eijserbeek vindt namelijk wel voortplanting plaats. Veeleer speelt het niet bereikbaar zijn van (overigens wel aan-

FIGUUR 2. Verspreiding van de Elrits in Zuid-Limburg.

Met betrekking tot het voorkomen van de Elrits in Zuid-Limburg is voor de Geul een hoofdrol weggelegd, en wel in tweeërlei opzichten. In de eerste plaats vormt de Geul het kerngebied van de Elrits. De soort komt vermoedelijk in de gehele Geul voor. Naast de waarnemingen die in dit artikel gepresenteerd worden, beschrijven QUAK & DE LAAK (1990) en VRIESE (1991) namelijk vondsten van de Elrits in de Geul ter hoogte van respectievelijk de Belgische grens en Meerssen. Alhoewel geen kwantitatieve bepalingen zijn gedaan, komen in de Geul vermoedelijk grote aantallen Elritsen voor. Dit geldt met name voor de middenloop.

In de tweede plaats is de Geul als het ware een grote voorraadkamer van Elritsen van waaruit migratie naar de zijbeken plaatsvindt. Waarschijnlijk trekken elk jaar Elritsen vanuit de Geul ('moederbeek') de zijbeken op om te paaien. Dit verklaart de aanwezigheid

wezig) geschikte voortplantingslocaties een rol van betekenis. Immers enkele honderden meters stroomopwaarts van de monding bevinden zich kunstmatige migratiebarrières (zie ook GUBBELS & HENDRIX, 1993). In de Eijserbeek doet zich dit probleem, althans in de benedenloop niet voor.

Met name ter hoogte van Piepert is een concentratie van zwaardere vrouwtjes geconstateerd. In hoeverre de Elrits een echte standvis is in de Eijserbeek kan niet met zekerheid bepaald worden. Hiervoor is meer onderzoek nodig. Wel hebben de auteurs het vermoeden dat zich een populatie Elritsen in de Eijserbeek handhaaft. Dit vermoeden is gebaseerd op het feit dat in de periode 1990-1993 in elk jaargetijde volop Elritsen in de beek zijn gesignaleerd.

Wat de aanwezigheid van Elritsen in de Strabekervloedgraaf betreft, dient opgemerkt te worden dat er eigenlijk geen sprake is van een

duidelijk voorkomen in de beek zelf. In feite is de aanwezigheid namelijk beperkt tot het mondingsgebied. Voor migratie vanuit de Geul is de benedenloop van de Strabekervloedgraaf nauwelijks geschikt. Hiervoor zijn de afmetingen, in feite niet meer dan een klein (genormaliseerd) bronbeekje, te gering.

De vissen-inventarisatie in Zuid-Limburg heeft aangetoond dat het verspreidingsbeeld van de Elritsen iets rooskleuriger is dan HERMANS *et al.* (1990) vermoedden (een zeer beperkt voorkomen in de Geul). Ook al bevindt zich natuurlijk de hoofdmoot van de Nederlandse Elritsenpopulatie nog steeds maar in één beek, namelijk de Geul. Het voorkomen van een waarschijnlijk levensvatbare populatie Elritsen in de Eijserbeek, een beek waarvan de kwaliteit van het water en bodemsubstraat verre van optimaal zijn, doet vermoeden dat Elritsen meer vervuiling kunnen verdragen dan over het algemeen veron-

dersteld wordt. Deze constatering stemt de auteurs hoopvol voor de toekomst. Zeker als men zich bedenkt dat de waterbeheerders blijven werken aan verbetering van de waterkwaliteit en vermindering van migratiebarrières. Misschien valt dan ook buiten het stroomgebied van de Geul ooit weer eens de Elrits te bewonderen.

SUMMARY

DISTRIBUTION OF THE MINNOW IN SOUTHERN LIMBURG

The Minnow (*Phoxinus phoxinus*) is one of the rarest fish species in the Netherlands and is only found in the Province of Limburg. Since a clear idea of its actual distribution in the province was lacking, a detailed inventory was undertaken in the period 1990-1992. This study proved that the Minnow

still occurs in four brooks, viz. the Geul, the Eijserbeek, the Selzerbeek and the Gulp. The largest population is that in the Geul.

LITERATUUR

- BLESS, R., 1992. Einsichten in die Ökologie der Elritze (*Phoxinus phoxinus* (L.)). Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg: Heft 35.
- BRUYLANTS, B., A. VANDELANNOOTE & R.F. VERHEYEN, 1989. De vissen van onze Vlaamse beken en rivieren. Hun ecologie, verspreiding en bescherming. v.z.w. WEL, Antwerpen.
- GUBBELS, R.E.M.B. & W. HENDRIX, 1993. Verspreiding van het Bempje (*Barbatula barbatulus*), de Rivierdonderpad (*Cottus gobio*) en de Elrits (*Phoxinus phoxinus*) in de Gulp. Natuurhistorisch Maandblad 82 (9): 190-196.
- HERMANS, J.T., R.E.M.B. GUBBELS, F. SCHEPERS & R. SCHOLS, 1990. Het belang van de Zuidlimburgse beken voor de fauna. Publicaties Natuurhistorisch Genootschap, Reeks XXXVIII, p. 55-62. Maastricht.
- QUAK, J. & G.A.J. DE LAAK, 1990. Inventarisatie visstand in Limburgse beken, voorjaar 1990. Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij, Nieuwegein.
- VRIESE, T., 1991. De visstand in de Grensmaas. Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij, Nieuwegein.

KORTE MEDEDELING

KIKKERS EN PADDEN STAAN OM ACTIEVE VERENIGINGEN TE SPRINGEN

In Zuid-Limburg liggen 38 poelen die geen of nauwelijks water bevatten. Ze zijn lek of dichtgeslibt. Hierdoor zijn ze van weinig waarde voor amfibieën. Met een geringe inspanning kunnen deze poelen weer geschikt worden gemaakt.

Voor deze poelen heeft de stichting IKL een reddingsplan gemaakt. Zij nodigt daarbij 39 natuur- en milieuverenigingen uit om de handen uit de mouwen te steken. Het werk bestaat uit het uitbaggeren of waterdicht maken van de poelen (hooguit één dag werk per poel).

Deelnemers aan de actie kunnen rekenen op ondersteuning van de stichting IKL. Die steun zal onder meer bestaan uit een instructieavond, het verstrekken van het benodigde materiaal en de uitleen van gereedschap.

Deze actie is mede mogelijk gemaakt door steun van het Anjerfonds Limburg. Voor meer informatie kunt u bellen met de stichting IKL: 04750-31200.

De jeugd van IVN Eys restaureert een poel (foto: F. Frijs).